

KRÁLOVSKÁ LUČAVKA DĚJIN

Oleg Sus

Dějiny vynášejí soudy; posuzují naše činy. Ale dávají si přitom také na čas. Jen lidé naivní nebo samolibí chtějí, aby jim historie zhodnotila v úterý ráno to, co provedli v pondělí večer, aby vymalovala definitivní, nehybný portrét jejich činu, s nímž již žádná generace nepohne. Dialektika vývoje je však jiná. Obsahuje také lest dějin – absolutní pravda roste směrem dopředu, četné poznatky se právě dnes formují v přítomnosti, aby je vynesla na objektivnější denní světlo budoucnost. Z vlastní kůže ovšem nevyskočíš. Ale až ti bude stažena příštími generacemi, dostane se jí v katalogu označení, které se vůbec nemusí krýt s původní subjektivní představou. Chvála tomu historismu, chvála této futurologii! Ovšem nemylme se: Nejenom skrze dnešek a budoucnost smíme se dívat na dějiny, abychom je poměřovali otázkou: k čemu se vůbec dovinuly? Neboť minulost má neodvolatelně *svou* minulost a žádnou jinou („*svou*“ – to podtrhuji); ta nemůže být v přítomnosti beze zbytku rozpuštěna. To, co se stalo, to se stalo, po svém, mělo svůj smysl a svou hodnotu (nebo pahodnotu), a nemůže se „odestát“ jenom kvůli tomu, že my sami jsme právě teď pokročili kupředu, že víme víc a líp, že jsme se vyvinuli. Vidět historii v její skutečné dějinnosti, ale přitom z vyššího, celistvějšího stanoviska, které se neztotožňuje s prošlými pozicemi hodinových ručiček na orloji času a nestrání slepě byvšímu, slávě obrozenců, srozumitelnosti starých realistů, horečnatým novotám avantgardistů, kultu tendenčnosti, křiku antiformalistických bijců bez argumentů, epigonům všech -ismů, novému oportunismu a jeho hysterickému rubu v podobě módního nonkonformismu atd. Takový je živý rozpor dějin a dějepisectví. Královská lučavka historie slučuje účinek obou kyselin. Nikdo a nic jí neodolá; rozleptává legendy a pověry, srovnává kmány a generalissimy obdobně jako smrt-demokratka. Je na čase, aby se do její očistné lázně dostalo z našich dějin vzdálenějších i bližších vše, co si zaslouhuje zhodnocení, a zvláště pak to, co dodnes zůstává problémem, nebo co bylo jednostranně osvětleno, nedostatečně poznáno, polozapomenuto, co bylo třeba starší generaci shocking.

A děje se tak. Abych uvedl příklad: Od prací memoárových až po monografie odborných badatelů prochází postupně vývojkou historického rozboru slavná etapa meziválečného budování české socialistické kultury, českého marxistického myšlení. Autory paměti nemusím uvádět – začaly

Nezvalem a končí prozatím Hoffmeisterem; vyšla monografie Chvatíkova o Bedřichu Václavkovi a vývoji marxistické estetiky, podávající zároveň obraz české levé avantgardy; existuje kniha Obstova a Scherlova o naší avantgardě divadelní; nedávno se objevila monografická práce Strohsova o československé marxisticko-leninské filozofii mezi dvěma světovými válkami; studií a článků utěšeně přibývá. Obnoveno bylo vydávání díla Václavkova po delší přestávce, již nelze omluvit; vydává se Eduard Urx, Kurt Konrad má výbor již připraven. – Dnešní člověk musí být tedy optimistou a je jím rád. Ví, že tím, čím je a čím bude, závisí také hodně na tom, čím byl a co vykonaly předcházející generace. Neobrací se ke své historii zády, neposlouchá příkazu pro ženu Lotovu. Staví se k dějinám čelem, obnažuje je. Neudělá-li to, nepohne se z místa, bude opakovat staré výroky, vynalézat vynalezené, hrát staré hry, křivit ústa podle mimiky z alba – a změní drama života ve frašku, třebaš bezděčnou. Neboť ne ten, kdo dějiny zahodil, skočí rázem deset mil. Naopak: ohlédnutí dozadu, retrospektiva, umožňuje po svém vykročit správně kupředu. I když se to zdá paradoxem.

A tak je na pořadu dne plným právem historie vzniku naší socialistické kultury, její umělecké, ideové a teoretické dědictví, jež je živé dodnes. To, co se zrodilo za ohlasu dělových salv Října, hýbe dodnes myslmi. A že jimi hýbe také po zákonu boje protikladů, to nelze zamezit a dosadit si za „zlou“ dialektiku nějakou jinou, „hodnou“. Že se vlastně dodnes reprodukuji – byť i v jiné, zeslabené a přetvořené formě – starší rozpory z dvacátých a třicátých let, kupříkladu mezi koncepcí proletářské poezie a poetismu, mezi tehdejšími výklady socialistického realismu a představami tzv. levé avantgardy, to snad není tajemství. Také je dodnes ještě nepřeklenula nějaká ideální tvořivá syntéza umělecká (a teoretická), třebaže Květoslav Chvatík s krásným zápalem ukázal na Václavkovi první rodiště syntetismu a třebaže jej staví proti přežilým sklonům zjednodušovat, jednostranně rozštěpovat a lacině radikálničit formou nafouknutých partikularismů. Proč o tom všem píší, o věcech obecných? Proto právě, že si je dnes již obecně uvědomujeme, že se nám promítají v nedogmatické již podobě do díla velkých mrtvých, Václavka, Urxe, Konrada, Fučíka. Měly by se ovšem promítnout i do prací živých spolubojovníků hrdinské meziválečné generace. „Štafetu generace marxistické vědy o umění, která měla dnes odevzdávat své ohně, sestřelili uprostřed letu“ (Ladislav Štoll). Ohně však neuhasl. A aby bylo jasno, oč jde, stačí jmenovat: jde o celé kriticko-teoretické dílo Ladislava Štolla. Neproměnilo se ještě v historický relikv, je to živý dokument vývoje českého marxistického myšlení s jeho progresem i zákruty. Štoll si zaslouží právě dnes zhodnocení své práce,

zhodnocení objektivního i kritického; je jeden z posledních v oné slavné štafetě, který ještě před našima očima nese poselství, spojuje in concreto nedávnou minulost s aktuální přítomností.

Příležitost k hlubšímu zamyšlení nad dílem akademika Ladislava Štolla neposkytují přirozeně jen vnější motivy, tak třeba nedávné jeho šedesátiny. Je to koneckonců jeho bohatá práce, která si vynucuje pozornost i u mladé generace. Práce nemůže být přeskočena – vždyť působila, zanechala své stopy, hýbala kulturní politikou, obrážela se silně v koncepcích naší pokvětnové literární kritiky a estetiky vůbec. Je na čase, aby byla rozebrána a spravedlivě zvážena. Nemůžeme čekat, až bude uzavřena, nemůžeme čekat na pohodlný a v podstatě zbabělý odstup, který dělí opatrnické zkoumatele od generace definitivně odešlé – jen aby proboha nenarazili, jen aby se s ní setkali v posthumních edicích, ne tváří v tvář, hlavou proti hlavě. Reálných podnětů je tu tedy dost. V první řadě vlastní Štollova tvorba, která dnes začíná vystupovat v celé své šíři a podnětné různotvárnosti. Na Slovensku vyšel nedávno rozsáhlý výbor z ní, pojmenovaný symbolicky *Tvárou ku skutočnosti*; chystá se také třísvazkové české vydání Štollova díla. Příležitostí, opakují, proto je a bude dost; ne snad jen k apologetickým recenzím, ale také k zásadnímu rozboru opřenému o zásady vědeckého historismu. A zde je třeba počítat i s vývojem Štollova myšlení, v jehož heraldice je vepsáno heslo marxistického humanismu a socialistické ideologie. Bude tak učiněno zadost i soudům Štollovým – a jak výstižným! – o vývoji, o tomto „krásném slově“, které mu představovalo synonymum pro slovo život a protiklad smrti. Zájem pravdivého poznání kategoricky vyžaduje, abychom vždy a všude „zakalkulovali do svých řešení moment vývoje, abychom si vždy znovu a znovu každé své právě uplývající »dnes« historicky situovali, abychom se s otevřenými očima orientovali v nové historické scenerii“. A abychom uctili onen myslitelský prvek, který nalézá pořadatel slovenského výboru Miloš Tomčík u Štolla, bude zapotřebí znovu zaktualizovat bytostně štollovské přesvědčení o tom, že dějiny přes všechny své peripetie a tragédie uvádějí v život humanismus a pravdu jako nejvyšší společensko-etické hodnoty. Pravda, pravda a ještě jednou pravda. Mysli a čiň pravdu – počínáš si mravně. Mysli a čiň pravdu – počínáš si svobodně, říká Štoll: *Pravda řeší vše. Pravda, to je »monarcha« všech pravých demokratů, pravda, to je surchovaný pán všech svobodných. Mimo sféru její monarchie není pravé demokracie, mimo sféru její vlády není pravé svobody ani mravnosti.* To jsou podle mého jedna z nejkrásnějších slov, která byla u nás o pravdě napsána. Nuže, platí-li – a jak by mohla neplatit! – musíme je vztáhnout i na Štollovo dílo jako na každou duchovní hodnotu, kterou vytvořily ge-

nerace českých marxistických „zakladatelů“ a jejich dědiců, „otců“, „synů“ i „vnuků“. I tu povládné královna pravdy.

A právě kvůli ní je třeba se vyrovnat i s tím, co dnešek poučený vývojem marxismu po smrti Stalinově a po XX. sjezdu shledá v úctyhodné životní práci Štollově jako momenty historicky přechodné, dobově podmíněné, a třebaš i zkreslující a zjednodušující z oné dobré víry, která podléhá paradoxně dogmatu třebaš právě tam, kde usiluje o osvobození tvůrčích sil, všech zdravých lidských potenci, citů, vlastností a emocí, kde bojuje vášnivě proti vysušenému člověku peněžnímu, abstraktnímu, proti rozkladným formám buržoazního individualismu, proti dekadenci. Před touto skutečností nemůžeme zavírat oči, tvářit se jako nevidomí, nebo se spokojit diskusemi mezi čtyřma očima. A chodit si vyšeptávat „tajemství“ kamsi k vrbám je pak docela marné. Doba je však doslova těhotná střetáním koncepcí, chce porovnávat, poměřovat, prověřovat minulost přítomností, ostřit jeden stupeň historického poznání druhým a každým dalším; chce zkoumat, který z nich jde hlouběji k podstatě, který je „níž“ a který „výš“. Rozšířená taktika mlčení o věcech ožehavých tu málo pomáhá. Naopak, konzervuje zbytečně nevybitá napětí, neumožňuje přeskochit jiskře, z níž má vzplanout oheň, oheň vědění komplexního, lepšího, spravedlivějšího, prostě a jednoduše pravdivějšího. Je bohužel příznačné, jak kupříkladu kritika obešla mlčením uzlový problém vztahů mezi základním Chvatíkovým pojetím vývoje české marxistické estetiky i geneze socialistického umění u nás a mezi někdejší interpretací Štollovou, která byla před třinácti lety vytyčena v jeho zásadním programovém referátu *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii*. Považuji za svou povinnost říci otevřeně, že se v jistých základních postojích dostává do sváru toto starší pojetí Štollovo s pojetím Chvatíkovým. Tento vnitřní rozpor uprostřed teoretické fronty nepředstavuje přirozeně jen výsledek větších nebo menších znalostí, případně neznalostí a vůbec subjektivních předpokladů, nýbrž souvisí v zásadě s posunem, s přestavbou celé nazírací optiky: je historicky podmíněn, ne jen „zaviněn“ osobami. A je třeba k němu přistupovat taktně, poctivě a spravedlivě.

Podle mého mínění – a snad není jenom moje – opravuje Chvatík v několika bodech principiální závažnosti Štollovu koncepci z roku 1950, která byla kdysi mnohými kanonizována a která zároveň zaplatila daň estetickým simplifikacím vyrostlým z atmosféry tzv. kultu osobnosti. Štoll tehdy narýsoval svou představu vývojové logiky socialistické poezie (a vlastně i její teorie), správně nasadil obecnou generální linii socialismu v české umělecké tvorbě, ale zároveň ji zdeformoval a zúžil. V době nedlouho po Únoru, kdy boj „kdo s koho“ byl vyřešen obecně, ale o mno-

ho jednotlivých duší se musilo bojovat, kdy neodešel ze scény třídní boj, půl roku před válkou v Koreji, v tomto ovzduší jistě neharmonicky poklidným vyostřil Ladislav Štoll vnitřní rozpory existující uprostřed socialistického kulturního tábora let dvacátých a třicátých tak, že začal diametrálně *rozlučovat*. Postavil například proletářskou poezii tvrdě proti poetistickému Devětsilu, všude se mu rozevřely nepřekonatelné propasti, levá avantgarda byla prakticky vyloučena ze socialistického umění, stala se antirealistickou a formalistickou; v podstatě jí byla přiřčena role tlumočnicka rozkladných nálad anarchistického individualismu, stala se maskovanou troubou buržoazních tendencí. Štoll si ovšem nevymyslel vnitřní rozpornost ve vývoji socialistického umění po Říjnu, avšak roztrhl tyto hybné, dialektické momenty „kličkovité“ historie ve dvě extrémně nepřátelské fronty. Tím se také narušily objektivní vývojové zákonitosti, podmiňující vlastní historii českého pokrokového umění i rodící se marxistické estetiky. Štoll povýšil kupříkladu neústrojným zobecněním S. K. Neumanna – tuto zakladatelskou postavu – na principiální (a jediné) měřítko uměleckých hodnot české poválečné poezie. Nadto si vyabstrahoval z umělecké cesty Neumannovy, obsahující i stránky prostě neopakovatelné a jedinečné, „řadu zásadních, ideových i estetických kritérií“, která měla zaručit spolehlivou orientaci českému socialistickému básnictví. Na druhé straně postavil Štoll proti z fetišizovanému „kladnému“ principu neumannovskému, případně wolkerovskému, stejně zjednodušený, nedialekticky osamocený a nafouklý princip „záporný“, symbolizovaný postavou Karla Teiga. Třeba říci otevřeně, že tehdejší Štollovo pojetí úlohy Teigovy ve vývoji Devětsilu a v jeho vlivu na celou gardu našich velkých básníků je právě po stránce „vlivologické“ neudržitelné, neověřitelné historií. (Neznamená to dávat zbytečné, opožděné satisfakce Teigovi, nebo jej vynášet do nebes.) Toto pojetí je neudržitelné, protože je personalistické, protože vkládá vývojové podněty – v tomto případě se povyšuje doslova na „kormidelníka“, ujímajícího se najednou „řízení směru v kulturní politice pokrokového tábora“. To je vlastně – kult „osobnosti“ naruby. – Naproti tomu Chvatík, a nejen on sám, staví dnes proti byvšímu principu maximálního „rozlučování“ zásadu dialektické syntézy, *slučování*. Poukazuje se tu naopak na základní sjednocení socialistické kultury v jejích jednotlivých vývojových etapách, přičemž se rozlišují její vnitřní rozpory od antagonistických protikladů mezi pokrokovým uměním s jeho teoretiky a mezi táborem české měšťácké kultury. Nakolik musí být tato syntéza zpřesňována, nakolik dovede sjednotit jednotu s diferencemi v živou dialektiku, rozeznat slučitelné od neslučitelného, to je otázka další konkrétní práce, ale i diskusí. Otevřených a upřímných.

Je však, zdá se, očividné, že jsme pokročili kupředu. Dnešní mladé a střední generaci kritiků a teoretiků svítí na této cestě světlo ze štafety umučených; o to více se k nim láskyplně obracejí. K nim i k těm, kteří ještě oheň nesou, pod nebem čistým a pravdivým. Je tedy před nimi, ale tak nebo onak i v nich dílo Ladislava Štolla. Vzdávají mu čest, ale nechtějí zamlčet ani svou kritiku. Chtějí také milovat pravdu, královnu pravdu. I když to je – lučavka královská dějin. Nechtějí, aby jen leptala, nýbrž aby rozeznala míry hodnot, kvalitu kovu, podíl zlata. Ne proto, aby se křiklavě malovaly po zákonu mrtvého rozlučování na jedné straně módního plakátu „kompromitované“ kategorie a na druhé asepticky „čisté“. Pravdu měl maďarský kritik János Komlós, když napsal o „netrpělivých básnících“ toto: „Z akceptování oněch kompromitovaných a čistých kategorií by vyplýval politický nesmysl, že všichni ti, kteří byť i tu a tam klopýtli a občas zabloudili, ale obětavě, hrdinsky a z čistého přesvědčení bojovali za osvobození, za dělnickou moc, za socialismus, jsou kompromitováni pro okolnosti oněch bojů, pro rozpory a deformace minulých období, kvůli vlastním subjektivním omylům a lidským slabostem. A že naproti tomu ti, co dosud neučinili vůbec nic, jsou čistí. To bychom pak měli kompromitované bojovníky, které je třeba potrestat, a čisté zahaleče nebo přejemnělé opatrníky, které je třeba odměnit.“ I kategorie „čistoty“ a „kompromitovanosti“ jsou relativní, což je také pravda; neruší však odpovědnost. A neruší historickou kritiku, která musí být, ocitujme si Neumanna, bez pověr a iluzí: na obě strany, na všechny strany.

(1963)

TŘINÁCT LET PO TŘICETI LETECH

Jiří Brabec

Třetí sjezd Svazu čs. spisovatelů by neměl potkat osud jednorázových akcí, jež zazáří a vyšumí. Soustředil v sobě řadu myšlenkových podnětů a ty je nutno nyní rozpracovat i specifikovat. Zejména pak otázky,